

Jak se daří velkým šelmám v CHKO Beskydy

Dana Bartošová, 11.12.2005, Veronica

CHKO Beskydy je dosud stále jediným územím v České republice, kde se trvale vyskytují všechny tři druhy velkých šelem – rys ostrovid (*Lynx lynx*), medvěd hnědý (*Ursus arctos*) a vlk (*Canis lupus*). Tito predátoři se vrátili zpět sami, nikdo je zde nevysazoval, vyskytují se zcela přirozeně. Jak je to s jejich současným výskytem a jakou mají perspektivu?

Současný výskyt rysa, medvěda a vlka

Správa CHKO Beskydy eviduje výskyt velkých šelem na území CHKO od roku 1973 a za tu dobu postupně získala přehled o lokalitách, kde se nejčastěji zdržují. Stanovit početnost šelem je však velmi obtížné. Jejich populace jsou navíc v neustálém vývoji, takže se lze pokusit jen o orientační odhad počtu zvířat k určitému datu.

Rys ostrovid byl v Beskydech během posledních sto let dvakrát téměř vyhuben. Nyní zde žije již přes dvě desetky let v poměrně stabilní populaci, odhadované na 20 jedinců. Při mapování výskytu šelem v únoru 2004 bylo v CHKO zjištěno 17 rysů, z toho 11 v Moravskoslezských Beskydech, 3 ve Vsetínských vrších a 3 v Javorníkách. Dlouhodobá pozorování nasvědčují tomu, že zdejší hory jsou už plně obsazeny teritoriálními rysy. Rysové preferují vrcholové části nejvyšších hor a nejdlehlší lesy a ve velké oblibě mají strmý a skalnatý terén. Po většinu roku se živí různými druhy živočichů, v zimě loví hlavně srnčí zvěř – silný rys si troufne i na slabší laně a kolouchy. Páření rysů probíhá v únoru a březnu, jednotlivá zvířata se navzájem vyhledávají a v tuto dobu lze nejčastěji zjistit jejich přítomnost (stopy, trus, hlasové projevy apod.). Proto je mapování výskytu šelem, tzv. „sčítání“, prováděno právě v předjaří. O rozmnožování rysů svědčí pozorování rysích mláďat.

Medvěd hnědý se do Beskyd trvale vrátil v 70. letech minulého století. Od roku 1973 je zde jeho výskyt potvrzen každoročně (přímá pozorování, stopy, trus, brlohy). V současné době žije na území CHKO Beskydy minimálně 5 medvědů. V Moravskoslezských Beskydech jsou jejich útočištěm nejvyšší hory (Smrk, Lysá hora, Kněhyně, Travný aj.) a lesy kolem státní hranice. Medvědi se trvale vyskytují také v Javorníkách a často přecházejí do Vsetínských vrchů. Medvěd je mimořádně plaché a opatrné zvíře, které žije skrytě v nejkldnějších částech hor a přes svou velikost dokáže unikat pozornosti. Medvědi potřebují pralesovité porosty s dostatkem padlého dřeva a tlejících pahýlů a smíšené lesy s bohatým podrostem, kde nacházejí potravu a úkryt. V oblasti Beskyd se často zdržují ve starých chráněných lesních porostech (např. Mionší, Mazák, Smrk, Kněhyně – Čertův Mlýn, Razula). Nejsilnější medvědi obsazují nejlepší teritoria. Velký medvěd se např. zdržuje na hoře Smrk se zachovalými starými lesy.

Návrat **vlka** do Beskyd byl prokázán v roce 1994, ale je možné, že se zde vlci skrytě vyskytovali již dříve. Orientační údaje o počtu vlků se v průběhu let lišily. Po vzrůstu stavu ze 2–3 jedinců v roce 1994 na cca 10–15 v roce 1996 došlo k radikálnímu úbytku způsobenému

zřejmě lovem a koncem roku 1997 byl zaznamenán pouze ojedinělý výskyt. Začátkem roku 1987 byli v severovýchodní části CHKO Beskydy opět zjištěni 2 vlci a postupně se tyto šelmy začaly znovu rozšiřovat do ostatních částí CHKO. V současné době na území CHKO Beskydy a v sousední části CHKO Kysuce žijí 2–3 vlčí smečky. Vlci se pohybují na celém lesnatém území Moravskoslezských Beskyd a Javorníků a sbíhají i do podhůří, což bývá obvykle zjištěno v souvislosti se škodami na ovcích. V roce 2004 se jedna vlčí smečka často zdržovala ve Vsetínských vrších, kde ji lákaly ovce chované na horských pastvinách. V létě 2004 zde bylo pohromadě viděno 6 vlků – dospělí a vlčata. Tito vlci se v roce 2004 pohybovali v Javorníkách, Vsetínských vrších i mimo CHKO Beskydy v Hostýnských vrších.

Ochrana hospodářských zvířat před velkými šelmami

Především vlci, někdy medvědi a výjimečně rysové v oblasti Beskyd napadají hospodářská zvířata pasoucí se na horských pastvinách. Medvědi občas působí škody i na včelstvech a včelařském zařízení. Komplexní údaje o dobytku usmrceném šelmami jsou na Správě CHKO Beskydy k dispozici od roku 2000, tj. od platnosti zákona č. 115/2000 Sb., o náhradě škod způsobených vybranými druhy zvláště chráněných živočichů. Jednoznačný primát v rozsahu škod drží „vsetínský“ medvěd, který v roce 2000 zabil několik set hospodářských zvířat a způsobil škody za téměř 200 000 Kč. Tento případ však byl zcela výjimečný, protože se jednalo o medvěda, který se nebál lidí a zřejmě vyrostl v zajetí.

Škody na hospodářském zvířectvu způsobené volně žijícími zcela „divokými“ šelmami jsou podstatně menší a ve většině případů způsobené nedostatečným zabezpečením hospodářských zvířat. Vlci od roku 2000 každoročně usmrtili několik desítek ovcí, ojediněle zabíjeli i kozy a výjimečně napadli novorozená telata. Vlčí smečka, která se v roce 2004 přesunula do Vsetínských vrchů, kde chovatelé dosud nebyli na vlky zvyklí, tu během pastevecké sezony usmrtila více než 50 ovcí. Vlci zde jako obvykle útočili na ovce, které byly ponechané v noci bez dozoru na pastvinách u lesa oplocených klasickými pastevními ohradami. Poškození chovatelé byli útoky šelem zaskočeni a pochopitelně nebyli z přítomnosti šelem nadšeni. V porovnání k počtu ovcí chovaných v oblasti Beskyd (kolem 4 000 kusů) sice nejsou škody způsobené šelmami velké, ale pro jednotlivé drobné chovatele jsou velmi citelné. Správa CHKO Beskydy se jim snažila pomáhat – bezodkladně prováděla šetření ke zjištění původce škod a zpracovávala podklady nezbytné pro vyřizování náhrady škody, poskytovala chovatelům odborné pokyny k ochraně ovcí, případně zprostředkovala koupi pasteveckých psů. Do spolupráce s farmáři se zapojily i nevládní organizace – ČSOP Valašské Meziříčí, které zapůjčovalo poškozeným speciální síťové elektrické ohradníky, a vlčí hlídky Hnutí DUHA (monitoring šelem).

Je potěšující, že někteří chovatelé se již naučili s vlky žít díky tomu, že si pořídili pastevecké psy, které chovají tradičním způsobem, tj. od malička společně s ovci. Psi nejsou uvázaní a vědí, že jejich místo je v ohradách u stáda. Majitelé těchto psů neměli dosud žádné škody a jejich dobytek hlídáný psy se pase bez obav i na vzdálených horských pastvinách. Tito chovatelé oceňují pohodu hospodářských zvířat sřežených při pastvě psy, zatímco chovatelé, kteří utrpěli škody na ovcích pasoucích se bez dozoru, shodně zaznamenávali šok a nervozitu u ovcí, jež přežily vlčí útok.

Ochrana velkých šelem

Velké šelmy jsou v České republice celoročně chráněné podle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Rys ostrovid je zařazen mezi silně ohrožené druhy, medvěd hnědý

a vlk mezi kriticky ohrožené druhy živočichů. Celé území CHKO Beskydy bylo navrženo a v roce 2004 schváleno vládou ČR jako evropsky významná lokalita pro velké šelmy v rámci soustavy Natura 2000. V praxi však ochrana velkých šelem není vůbec jednoduchá. Hlavní důvody jsou následující:

1. Beskydští rysové, vlci a medvědi jsou nedílnou součástí západokarpatských populací žijících především na Slovensku a v Polsku. Naše okrajové „minipopulace“ mohly vzniknout jen díky zvýšené ochraně šelem v uvedených zemích a jsou zcela závislé na ochraně a vývoji jádrových populací.

Zatímco v Polsku jsou velké šelmy chráněné, na Slovensku je povolen regulovaný lov medvěda (na výjimku) a lovnou zvěří je také vlk (doba lovu vlka je stanovena od 1. 11. do 15. 1.). Rys ostrovid je zde vzhledem k velkému poklesu stavu celoročně chráněn. Problematika ochrany velkých šelem na moravskoslovenském pomezí je řešena na úrovni ministerstev životního prostředí obou států. Na základě společných jednání zařadila Slovenská republika od roku 2003 severozápadní část území (okres Čadca) do zóny s celoroční ochranou vlka. V případě medvěda bylo dohodnuto, že regulační lov medvědů na Slovensku nebude směřován do pohraniční oblasti (CHKO Kysuce). Společná jednání k ochraně šelem budou pokračovat – nejbližší je plánováno v roce 2005.

2. Početnost šelem je ovlivňována přirozenými faktory a lovem, a to nejen povoleným odstřelem, ale především pytláctvím. K pytláctví na chráněných šelmách dochází všude tam, kde žijí.

Ohrožení velkých šelem pytláctvím je velké, protože vrcholoví predátoři jsou málo početní a vyskytují se řídko na rozsáhlém území. V CHKO Beskydy k tomu přistupuje fakt, že jde o zranitelnou okrajovou populaci, kterou může vyhubit několik málo pytláků. Pytláci mohou mít různou motivaci – nenávisť vůči šelmám, likvidaci nežádoucí konkurence, atraktivní trofej, lovecký zážitek. Výjimečně může dojít i k omylu. Výhodou pytláka je – kromě stále kvalitnějších zbraní a další techniky – anonymita. V této souvislosti je třeba ocenit práci vlčích hlídek Hnutí DUHA, jejichž cílem je kromě sledování výskytu šelem narušit tuto anonymitu a s ní spojený pocit beztrestnosti pytláků. Potírání pytláctví je však pochopitelně povinností státní správy. Zatím se však žádný z náhodně zjištěných případů pytláctví (3 nálezy upytlačených rysů v Beskydech v posledních letech) nepodařilo dotáhnout do konce – tj. dopadnout a potrestat pytláka. Na úrovni neověřených a neověřitelných informací zůstávají další obdržené zprávy o upytlačených vlčích, medvědech a rysech. Lovcům padnou obvykle za oběť mladá nezkušená zvířata. Průzkum prováděný polskou organizací WILK na severozápadním Slovensku v roce 1999 potvrdil, že nejčastěji byli uloveni mladí vlci ve věku kolem jednoho roku.

3. Velcí predátoři potřebují ke své existenci kvalitní biotop, tj. rozlehlé lesnaté území s dostatkem kořisti, klidu a možností úkrytu.

Na klid jsou nároční hlavně rys a medvěd – rys vzhledem k technice lovu, kdy potřebuje bez vyrušování číhat na kořist, medvěd jako všežravec a velké zvíře musí mít klid k hledání potravy. Naproti tomu vlk je velmi přizpůsobivý a stejně jako lišce mu nedělá žádný problém pohybovat se v blízkosti lidských sídel a na frekventovaných turistických trasách. Pro existenci životaschopných populací všech tří druhů je však naprosto nezbytný kvalitní biotop, tj. v Beskydech ekosystém karpatského horského lesa se všemi bohatými mezidruhovými vazbami. Správa CHKO Beskydy se snaží přispívat ke zlepšování kvality horských lesů

(podpora pestřejší dřevinné skladby s jedlí a listnáči) a významným počinem je zřizování nových lesních rezervací a rozšiřování stávajících chráněných území. V roce 2004 vyhlásila Správa CHKO Beskydy ve spolupráci s Lesy ČR (Lesní správa Ostravice) na Smrku a Lysé hoře šest nových chráněných území a rozšířila dvě stávající. Tak se podařilo zajistit do budoucna ochranu dalších 600 ha unikátních horských lesů s trvalým výskytem nejen velkých šelem, ale i jiných chráněných druhů živočichů (tetřev hlušec, jeřábek lesní, puštík bělavý, kulíšek nejmenší, strakapoud bělohřbetý aj.). Pocit zadostiučinění z těchto kroků však poněkud zastíňuje obava o osud beskydské přírody obecně. Důvodem je silný tlak různých zájmových skupin na využití tohoto území k jiným účelům (nové sjezdovky, lanovky, lyžařské trasy apod.). Tyto záměry jsou vydávány za veřejný zájem a nacházejí odezvu v politických kruzích (např. stále prosazovaný lyžařský areál na Kněhyni zasahující do NPR Kněhyně – Čertův Mlýn aj.). Je-li však stanoveným veřejným zájmem ochrana přírody, což je zřízením chráněné krajinné oblasti a národní přírodní rezervace jasně deklarováno, nemůže být za veřejný zájem považován záměr prosazovaný na úkor chráněné přírody.

Pokud by tlak na beskydskou přírodu neustával, ale dokonce se zvyšoval, patrně by nezbylo než uvažovat o přísnější formě ochrany. Jednou z možností je např. zřízení národního parku k ochraně nejcennějších území Moravskoslezských Beskyd. Je třeba vycházet z toho, že zachování zdravé horské přírody je pro okolní obyvatelstvo životní nutností a že nelze připustit její pozvolnou a vytrvalou devastaci.

Rozšiřování šelem do dalších území

Aby se velké šelmy užívaly, nemůže se jejich počet v daném území zvyšovat nad rámec jeho úživnosti. I když CHKO Beskydy spolu s javornickou částí CHKO Kysuce (celkem 1 500 km²) skýtá těmto predátorům dobré životní podmínky, nikdy jich nebude tolik, aby se mohlo hovořit o jejich přemnožení. V oblasti Beskyd se bude i při obsazení všech vhodných území vyskytovat pouze pár desítek rysů, vlků a medvědů, kteří si budou tvrdě hájit svá teritoria a mladá zvířata budou nucena odejít.

Šelmy, které žijí v horách na moravskoslovenském pomezí, se pochopitelně bez problémů pohybuje jak na českém, tak na slovenském území. Pro zvířata přicházející z polských Karpat a ze severního Slovenska je nezbytné chránit Slezské Beskydy a zachovat průchodný Jablunkovský průsmyk. Velké šelmy se vyskytují – přechodně nebo možná i trvale – také v Bílých Karpatech a kontakt s beskydskými populacemi probíhá přes lesnatou oblast kolem Lyského průsmyku. Migrace šelem z CHKO Beskydy na západ směřují z Javorníků přes Vizovickou vrchovinu, ze Vsetínských vrchů do Hostýnských vrchů a z Veřovických vrchů přes Oderské vrchy, Nízký Jeseník do Hrubého Jeseníku, případně do dalších pohoří. Z důvodu ochrany velkých šelem, ale i dalších druhů velkých savců (zvětšování areálu výskytu, zachování genetické rozmanitosti) je naprosto nezbytné zachovat průchodnost krajiny a urychleně zmapovat a chránit staré migrační stezky velkých savců (nejlépe formou doplnku územního plánu).

Vlci, rysí a medvědi se opět, stejně jako v minulosti, toulají rozlehlými beskydskými lesy. Jsou ozdobou horské přírody a její nezbytnou součástí. Přejme jim úspěšnou budoucnost a dovolme jim vrátit se i do našich dalších horských oblastí, v nichž byli kdysi také doma.